

Adnan DEMİRCAN

Cahiliye Arapları

Beyan Yayınları, İstanbul 2015, I. Baskı, 144 s.

■ H. Merve ÇALIŞKAN BAŞER*

Kur'an-ı Kerim'i anlama çabaları her çağda olduğu gibi günümüzde de büyük bir ilgi ve merak ile ilmi çalışmalar arasındaki yerini almaktadır. Ülkemizde Kur'an'ın ne dediğini anlamak maksadıyla yapılan Türkçe meal çalışmalarının başlangıcı 14. yüzyıla kadar uzanmaktadır ve o zamanlardan beri sürekli farklı çevirilerle bu faaliyet sürmektedir. Bir diğer anlama çabası ise, Kur'an'ın tefsirini yapmak şeklinde kendini göstermektedir. Bunun haricinde yine Kur'an ve tefsir sahalarında, hatta diğer temel İslam bilimleri alanında yapılan pek çok akademik çalışmanın da temel noktası, aslında, Kur'an'ı anlama isteğine dayanmaktadır. Ancak erken dönem meal ve tefsir çalışmalarına baktığımızda Kur'an'ın elimizdeki Mushaf sırası göz önüne alınarak tercüme edildiğini ve açıklandığını görmekteyiz. Son dönemlerde ise, Kur'an'ı anlamak için onun indirildiği ortamın sosyo-ekonomik, siyasi, coğrafi vb. durumları yanı sıra, muhatap kitlenin psikolojik, ilmi, dini durumlarını esas alarak yapılan çalışmalar ise etkinliğini sürdürmektedir. Kur'an'ın geldiği çağda söz konusu muhatap kitlenin hali hazırdaki durumları, hitabın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Hal böyle olunca vahiy gelmeden önceki bu durumları bilmek, Kur'an'ı anlamaya önemli katkılar sağlayacaktır. Tanıtımını yaptığımız bu kitap da, Kur'an'ın geldiği Arap toplumun İslam'dan önceki dönemini nitelemek için kullanılan "Cahiliye Arapları"nın yaşadığı bölgeyi, toplumun siyasi, dini, ekonomik ve ilmi durumunu ele alan ve bu konuda bize kaynaklık etmekte olan bir kitaptır. O dönemi anlama amacının yanında, yazarın da deyimiyile, bu kitapta, elimizdeki mevcut tarih kaynaklarının İslam döneminde yazılmış olmasının ve Cahiliye döneminde sözlü kültürün hâkim olmasının getirdiği bazı problemlerin incelemeye tabi tutulması amaçlanmaktadır. Tüm bunlar, Hicaz bölgesi temel alınarak incelenmeye çalışılmaktadır.

Kitap bir giriş ve yedi ana bölümden oluşmaktadır. Ancak teknik olarak başlıkları numaralandırma sisteminin kullanılmayışı, bazılarınca kitabı okurken

* Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi. haticemervecaliskan@gmail.com

bölümleri zihinde sınıflandırmada güçlük olarak görülebilir. Ancak bu durumu göz ardı ettiğimizde kullanılan yedi başlık itinayla seçilmiş, derli toplu bir şekilde ele alınmaktadır. Yazarın giriş kısmında, iki ayrı konuyu tartıştığını görmekteyiz. İlki, İslam tarihi kaynaklarının Cahiliye hakkında taraflı olup olmadığı konusudur. İslam tarihi ile ilgili en eski kaynakların Abbasiler dönemine ait olduğunu söyleyen yazar, ilk dönem yazarlarının bazılarının yaşadıkları dönemin genel havasından etkilendiğini, bir kısmının iktidara hoş görünme düşüncesine sahipken, bir kısmının ise iktidar muhalifi olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla bu kitaplarda yazılan bilgiler büyük ölçüde öznellik taşımaktadır. Bu nedenle, İslam tarihinin yeniden yazılmasının önemi vurgulanmaktadır. İkinci konu ise, Kur'an'ı Kerim'in cahiliye kaynağı olarak kullanılması hususudur. Yazar, Kur'an'ın, ayetlerin bağlamı ve nüzül ortamı dikkate alındığı takdirde, ihmal edilmemesi gereken bir kaynak olduğunu söylemektedir. Ancak Kur'an burada temel başvuru kitabı olmaktan ziyade, diğer kaynaklarla birlikte okunan kitap olmalıdır. O takdirde Arap tarihi hakkında yeterli olmasa da, önemli tespitler verecektir.

İlk bölüm "Arap Yarımadası ve Araplar" başlığı altında dört ara başlık içerisinde incelenmektedir. Arap Yarımadasının coğrafi sınırları anlatıldıktan sonra iklim ve bitki örtüsünden, ekonomik imkânlarından ve gelir kaynaklarından söz edilmekte ve bu yarımada da yaşayan Arapların geldikleri kabile soyları açıklanmıştır. İslam'ın doğuşundan önceki bu zaman aralığı için "Cahiliye Dönemi" denildiğinde ara başlıklardan bir diğeri olarak "cahiliye kavramı" ele alınmaktadır. Yazar bu eserde İslam'ın geldiği zamana yakın olan bir asırlık dönem olan kısma "Yakın Cahiliye" demektedir ve daha çok bu zaman üzerinde durmaktadır. Son olarak ise, bu toplumdaki peygamber beklentisi ele alınmakta ve Hz. Peygamber'in Hicaz toplumuna neden peygamber olarak gönderildiği konusundaki bazı görüşlere yer verildikten sonra bu yorumlar öznel bulunmakta, bunun sebeplerini Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği değerlendirilmesi yapılmaktadır. Her ne kadar burada bize derli toplu, bir nevi özet mahiyetinde tatmin edici bilgi sunulsa da, bu kısım oluşturulurken çok fazla tarih kitabı kullanılmadan Diyanet İslam Ansiklopedisinin belirli maddelerinin özetlendiğini görmekteyiz.

İkinci bölüm "Coğrafya ve İnsan" başlığını taşımakta olup, Hicaz bölgesinin önemli yerleşim yerleri olan Mekke, Medine ve Taif şehirleri ayrı ayrı başlıklarla incelenmektedir. Bu başlıklar altında yine söz konusu şehirlerin iklim, coğrafya, ticaret gibi özelliklerine değinilmekte, bölgede yaşayan insanların geldikleri kabileler hakkında kısa bilgilere yer verilmektedir.

Üçüncü bölüm “Toplum” başlığı altında hazırlanarak, bu başlık altında kabile, aile, kadın, değerler gibi konular genel hatlarıyla incelenmektedir. Kabile yaşamının nasıl olduğu ve kabileler halinde yaşayan Arapların hangi şartlarda nasıl tutum sergiledikleri, evlilik ve aile hayatında kadın ve erkeğin rolleri, kadının toplumdaki konumu, görevi ve Arapların önem verdikleri belli başlı değerler bu bölümde bize sunulmaktadır. Ancak bu konuların günümüzde çokça konuşulan, tartışılan yönlerine yer verilmeyip, genel bilgiler verilmekle yetinilmektedir.

Dördüncü bölümün başlığı “Din”’dir ve başlıkta Arabistan’da başta putperestlik olmak üzere, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Haniflik gibi diğer mevcut inanışlara yer verilmektedir. Yaygın olan inancın putperestlik olması nedeniyle bu kısmın diğerlerine göre daha çok üzerinde durulduğunu görmekteyiz. Putperestlerin putlara tapınmanın yanında Allah’ı da bildikleri, kuramsallaşmış bir inanç sistemi ve pek fazla dini ritüellerinin olmadığı, göçebe-yarı göçebe toplum olmalarının inançlarına etkileri olduğu, putperestliğin Arabistan’a girişi gibi konulara yer verilmektedir. Bunun akabinde Yahudilik ve Hıristiyanlık’ın Arabistan’daki varlığı anlatılmakta ve hakkında pek çok tartışmanın olduğu Haniflik inancına –bu konu ile ilgili farklı görüşler de aktarılarak- değinilmektedir.

Beşinci bölüm ise, “Siyaset” başlığını taşımaktadır. Yine bu bölümde de üç önemli şehir olan Mekke, Medine ve Taif’te ki siyasi durum aktarılmakta ve Bizans-Sasani mücadelesinde Araplar’ın durumuna yer verilmektedir.

Altıncı bölümde “Ekonomi” konusu ele alınmakta, yine aynı şehirlerin ticari durumlarına değinilmektedir. Bu kısımda, Hicaz’ın ekonomik kaynaklarının yetersizliğinden ve bu sebeple kaynaklara ulaşmak için ciddi mücadeleler gerektiğinden bahsedilmektedir.

Son bölümde ise, “Kültür ve İlim” konusu işlenmekte ve göçebe kültürünün hâkim oluşu nedeniyle, kültürü nesillere aktarmada çok sistematik bir yol izlenmediği belirtilmektedir. Yine bu bölümde Araplar’da dil ve yazı, edebiyat ve ilimlerin nasıl bir konumda olduğu, hangi kültürlerden beslendikleri konuları da incelenmektedir.

Sonuç olarak, bu kitap, İslam’ın geldiği topraklarda –özelde Hicaz’da- İslam’dan önce yaşamış Araplar’ın coğrafi, siyasi, ekonomik, kültürel vb. durumlarını İslam’ı doğru anlamayı kolaylaştırması hedeflenerek kaleme alınmış bir kitaptır. Kitabın hacim olarak küçük olmasına karşın söz konusu meseleleri derli toplu bir biçimde bize sunması noktasında değerli bir kitaptır. Özellikle İslam tarihi ve İslami ilimler alanlarında çalışma yapacaklar için cahiliye dönemi resmini öz bir şekil-

de sunduğu için bir başvuru kitabı olarak kullanılabilir. Ancak kitabın önsözde dile getirilen, amaçları bize ulaştırma noktasında zayıf kaldığı söylenebilir. Çünkü burada yazar cahiliye dönemi ile ilgili rivayetlerin gerek sözlü kültürün hâkim oluşu, gerekse bu bilgilerin İslam kültürü içerisinde yazılmış olmasının problem olduğundan ve bu eserin cahiliye dönemini aydınlatma amacı taşıdığından bahsetmektedir. Ancak problem olduğu düşünülen ve eleştirilen bu konu hakkında mevcut tarih bilgileri sitemli bir şekilde bir araya getirilmekte, bunun dışında yeni bir katkıda bulunulmamaktadır. Bu durum bir yana bırakılırsa, bu çalışmanın söz konusu dönem hakkındaki bilgilerin tasnif edilip okuyucuya sunulması bağlamında değerlidir.